

УДК 378.937:004.4

О. А. МІЩЕНКО

кандидат педагогічних наук, доцент

О. О. ОСОВА

кандидат педагогічних наук, доцент

Комунальний заклад “Харківська гуманітарно-педагогічна академія”
Харківської обласної ради

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ МУЛЬТИМЕДІЙНИМИ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено проблемам формування мовленнєвої компетенції студентів педагогічних вищих закладів освіти мультимедійними засобами навчання. Зокрема визначено складові мовленнєвої компетенції. Виявлено особливості мультимедійних засобів навчання. Проаналізовано можливості використання мультимедійних засобів навчання у формуванні мовленнєвої компетенції.

Ключові слова: компетенція, учителі іноземних мов, мовленнєва компетенція, мультимедійні засоби навчання, навчальний процес.

Сучасний етап розвитку міжнародних зв'язків України, вихід її у європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають радикальних змін у галузі навчання іноземних мов, статус яких у нашій країні постійно зростає. Тому, все частіше постає питання про застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі, зокрема у процесі підготовки майбутніх учителів іноземних мов. Одним з перспективних засобів, що використовують у навчанні майбутніх учителів іноземної мови є мультимедійні засоби навчання, оскільки це не тільки сучасні технічні засоби, але й нові форми та методи викладання, які створюють новий підхід до процесу навчання.

Аналіз науково-педагогічних джерел [2; 4; 5; 7; 9] дає підстави стверджувати, що оволодіння мовленнєвою компетенцією вже не перше десятиріччя є невід'ємним складником практичної мети вивчення іноземних мов у загальноосвітній та вищій школі України. З огляду на це проблема формування мовленнєвої компетенції майбутніх учителів іноземної мови у вищих навчальних закладах набула особливої актуальності й стала предметом багатьох наукових досліджень, зокрема: психологічні аспекти проблеми формування мовленнєвої компетенції відображені в працях Л. Виготського, М. Жинкіна, І Синиці, Л. Щерби та інших; дидактичні аспекти досліджували Л. Биркун, О. Вишневський, І. Зимня, Г. Китайгородська, Ю. Пассов, О. Полат, Т. Сірик та інші; впровадженням компетентнісного підходу в систему освіти займалися Н. Бібик, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун та ін.

Наукове обґрунтування ефективності навчального процесу з використанням мультимедійних засобів навчання запропоновано в працях В. Євдо-

кимова, М. Жалдака, І. Костикової, Д. Матроса, О. Міщенко, Т. Піскунової, О. Співаковського, П. Бьорнса (P. Burns), Р. Ворзела (R. Worzel), Р. Харта (R. Hart) та ін.

Проте формування мовленнєвої компетенції майбутнього вчителя мультимедійними засобами навчання не стало об'єктом самостійного дослідження, що й зумовило *мету статті* – на основі аналізу науково-педагогічних джерел проаналізувати можливості мультимедійних засобів навчання у процесі формування мовленнєвої компетенції майбутніх учителів іноземних мов.

У ході наукового пошуку виявлено, що поняття “мовленнєва компетенція” трактується як здатність розв'язувати комунікативно-мовленнєві завдання завдяки добору адекватних комунікативній меті і проблемній ситуації змісту, способів комунікативної діяльності, вмінню будувати різні форми монологічних (розповідь, опис, міркування, пояснення) і діалогічних (ситуативна розмова, діалог-розпитування, бесіда) висловлювань, використовуючи при цьому засоби виразності мовлення [2].

Слід зазначити, що мовленнєва компетенція передбачає готовність і спроможність особистості адекватно й доречно використовувати мову в конкретних ситуаціях буття (висловлювати власні думки, бажання, наміри, прохання тощо), застосовувати при цьому як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності.

Загальновідомо, що мовленнєва компетенція передбачає формування компетенції в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі.

У контексті досліджуваної проблеми розглянемо детальніше функціональні особливості складових мовленнєвої компетенції. Так, із точки зору психофізіології аудіювання трактується як рецептивна розумова мнемічна діяльність. Рецептивна тому, що здійснюється сприйняття інформації; розумова – бо пов'язана з основними розумовими операціями такими як: аналіз, індукція, синтез, порівняння, конкретизація та абстрагування; мнемічною – тому, що відбувається виділення й засвоєння інформативних ознак мовленнєвих одиниць, реформування образу й упізнання як результат зіставлення з еталоном, який зберігся в пам'яті [9].

Аудіювання як складова мовленнєвої компетенції передбачає регулярне використання спеціально підготовлених завдань (складання плану прослуханого, вибір правильної відповіді із декількох запропонованих, написання переказів, складання діалогів, спостереження за мовними засобами, списування та інші) для виконання яких необхідний певний рівень розвитку вмінь (слухати й розуміти зміст висловлювання; аналізувати й оцінювати усне висловлювання; добирати з прослуханої інформації елементи необхідні для розв'язання комунікативних завдань).

Другою складовою мовленнєвої компетенції, як відомо, є говоріння. Говоріння забезпечує усне спілкування іноземною мовою в діалогічній формі (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі. Говоріння завжди має певну мету, мотив, в основі якого лежить потреба. Мовлення буває двох видів: діалогічне та монологічне [7].

Загальновідомо, що у методиці навчання іноземних мов виділяють три етапи формування вмінь монологічного мовлення. Завдання першого етапу полягає в тому, щоб навчити студентів об'єднувати зразки мовлення рівня фрази в одну понадфразову єдність. На другому етапі студенти вчаться самостійно будувати висловлювання надфразового рівня. Головне завдання третього етапу – навчити студентів створювати монологічні висловлювання текстового рівня різних функціонально-смыслових типів мовлення в такому обсязі, який передбачено програмою для цього рівня володіння мовою.

Зазначене вище дає змогу стверджувати, що говоріння – це надзвичайно складне явище. По-перше, воно виконує функцію засобу спілкування в житті людини. По-друге, говоріння – це один з видів людської діяльності. По-третє, в результаті говоріння виникає його продукт – висловлювання. До того ж, говоріння – це активний процес, адже в ньому виявляється ставлення мовця до навколишнього середовища, до дійсності.

Поряд з говорінням та аудіюванням, як свідчить проведене дослідження, значну увагу приділено читанню як письмовому рецептивному виду мовленнєвої діяльності, який включає техніку читання й розуміння того, що читається. У сучасній науково-методичній літературі [5; 7] виділяють такі типи читання: ознайомлювальне (розуміння основного змісту тексту); вивчаюче (повне розуміння тексту) та вибіркоче (читання з метою пошуку необхідної інформації).

Одним із наступних видів мовленнєвої діяльності, який передбачає комплексне використання графічних, каліграфічних, орфографічних, стилістичних та лексико-граматичних засобів здійснення комунікації, є письмо. Зазначений вид мовленнєвої діяльності передбачає здатність фіксувати розумовий зміст і внутрішню мовленнєво-фонетичну реалізацію завдяки графічним знакам. При цьому реалізуються такі його компоненти, як потреба в комунікації, яка стимулює письмову діяльність; мета комунікації, яка пов'язана з потребою; розвиток комунікативної стратегії обраної мети та умов; внутрішньомовленнєва реалізація за правилами мовної системи; втілення розумового задуму в графічних знаках відповідно до орфографічних правил іноземної мови.

Отже, формування мовленнєвої компетенції стає результатом суми основних умінь, притаманних кожній складовій мовленнєвої діяльності, які формуються на основі навчання аудіювання, говоріння, читання та письма.

Як свідчить проведене дослідження, формування мовленнєвої компетенції передбачає регулярне використання спеціально підготовлених, цілеспрямованих (навчальних і контрольних) завдань, спрямованих на розвиток мовленнєвих умінь та навичок. У цьому разі, на нашу думку, одним із найбільш ефективних засобів формування мовленнєвої компетенції є мультимедійні засоби навчання. Під мультимедійними засобами навчання (МЗН) розуміємо поєднання різних засобів комунікації, різних медіа, тобто як сукупність аудіовізуальних засобів (текстів, телебачення, аудіо- й відеопродукції, комп'ютерних технологій тощо), які дають змогу гнучко керувати потоками різної інформації [6].

Доведено, що МЗН є різновидом технічних засобів навчання. Підкреслимо, що важливою відмінністю МЗН від звичайних технічних засобів навчання є наявність інтерактиву. Під інтерактивом у нашому дослідженні розуміємо бінарні взаємодії (почергове “висловлювання” від видачі інформації до спричиненої дії, причому кожне висловлювання робиться з урахуванням як попередніх власних, так і висловлювань іншої сторони). Серед функціональних можливостей інтерактиву “МЗН – студент” О. Осін визначає такі рівні інтерактивності: пасивний рівень, який передбачає отримання інформації через перегляд текстової інформації; обмежений рівень взаємодії з МЗН формулюється як процес, у якому студент реагує на окремі навчальні запити. Типовим прикладом є тестування (вибір однієї або декількох правильних відповідей); повний рівень інтерактивності, який характеризується різноманітністю реакцій студента на численні навчальні запити й розширеним спектром способів взаємодії (розпізнавання мови, вибір завдань, які адаптуються комп’ютером до рівня поточних знань учня) [8].

У ході дослідження з’ясовано, що діяльність викладача в умовах використання МЗН у навчальному процесі принципово повторює структуру традиційної навчальної діяльності та пов’язана з вирішенням таких завдань:

- відбір змісту навчання, адекватного поставленим цілям; упровадження відібраного змісту в навчальний процес (створення позитивних мотивів навчання);

- одержання відомостей про студентів (вихідний рівень знань, умінь і навичок, індивідуальні особливості тощо);

- створення основної навчальної програми, яка забезпечить досягнення намічених цілей навчання (розробка різних навчальних завдань, визначення послідовності їх виконання, відбір методів і форм залучення учнів до активної діяльності та ін.);

- керування процесом засвоєння навчального матеріалу (установлення систематичного зворотного зв’язку, реалізація коригуючого впливу).

Не менш важливим, на нашу думку, є визначення умов ефективності використання МЗН у навчальному процесі.

Аналіз науково-педагогічної літератури [1; 6; 8] дав змогу виявити такі умови ефективного використання МЗН у навчальному процесі: використання МЗН здійснюється комплексно й систематично; відповідність методів навчання дидактичним можливостям МЗН, а також рівню вміння студентів працювати з МЗН, рівню майстерності викладачів у застосуванні МЗН у навчальному процесі; послідовне та поступове включення студентів у роботу з МЗН.

З’ясовано, що зазначені вище умови забезпечують, по-перше, формування соціальної та пізнавальної активності як ключових особистісних характеристик студентів в умовах нових інформаційних технологій: варіативність програм, доступ до базових даних (інформації), вибір програм, вибір видів діяльності на рівні ВНЗ. По-друге, розвиток самостійності студентів: діалоговий характер програм, наявність кінцевого результату, результати на проміжних стадіях навчання. По-третє, розвиток здібностей до

самореалізації. По-четверте, гармонійну індивідуальність особистості студента: співвідношення образного й логічного компонентів, співвідношення емоційного й раціонального в педагогічній організації навчання з використанням МЗН, співвідношення рівня пізнавальної потреби та можливостей її реалізації, співвідношення потенціалу розвитку й збереження особистості в системі навчання з використанням МЗН.

Розглянемо детальніше можливості МЗН у формуванні складових мовленнєвої компетенції: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі.

Аналіз науково-методичної літератури [1; 3; 10] дав змогу визначити, що використання МЗН під час навчання аудіюванню сприяє формуванню та розвитку фонетичних умінь і навичок, дозволяє прослуховувати текст зі швидкістю, що студент обирає самостійно відповідно до свого рівня володіння мовою, уможливує повторне прослуховування фрагментів тексту для більш повного й адекватного їх розуміння. Вправи, що подаються після прослуховування, дають змогу проконтролювати правильність сприйняття прослуханого тексту.

Формування мовленнєвої компетенції у процесі говоріння передбачає розвиток умінь та навичок діалогічного й монологічного мовлення. Завдяки дидактичним можливостям МЗН (організація відеоконференцій, телемостів, синхронного звукового спілкування) створюються умови реальної усної комунікації зі студентами інших ВНЗ, що дає змогу спостерігати й аналізувати зразки мовленнєвої поведінки партнерів, отримувати вирішення проблем під час їх спільного обговорення; удосконалювати уміння студентів аргументовано й переконливо викладати свої думки, дискутувати, відстоювати свої погляди, вести діалог з різними співрозмовниками, дотримуючись правил мовного етикету. Створені за допомогою МЗН мовленнєві ситуації забезпечуються інформаційною підтримкою на основі баз даних та пошуково-довідникових систем, які певним чином виконують функцію наставника. Використання елементів штучного інтелекту дає змогу створювати діалоги різних типів, стилів і жанрів з комп'ютерними персонажами [10].

Можливості МЗН сприяють організації одночасного контролю умінь монологічного й діалогічного мовлення студентів за рахунок використання мікрофонів і програм звукозапису. Крім того, завдяки програмам звукозапису відбувається подолання страху під час контролю навичок говоріння.

Використання можливостей МЗН у процесі формування мовленнєвої компетенції під час читання дає змогу обирати темп читання, відповідний до рівня сформованості вмінь і навичок кожного студента, сприяє розвитку умінь та навичок працювати з додатковим інформаційно-довідниковим матеріалом з метою самостійного подолання перешкод, що постають під час читання автентичних текстів. Розвитку умінь і навичок знаходити в тексті інформацію різного змісту, здійсненню різного виду аналізу тексту, перевірки правильності та глибини розуміння текстів сприяють різноманітні вправи, запропоновані до та після опрацювання тексту.

Встановлено, що формування мовленнєвої компетенції під час письма передбачає розвиток уміння передавати свої думки у писемній формі,

найбільш зручним для цього є використання різноманітних текстових редакторів, які уможливають ілюстрування писемної роботи за допомогою стандартних зображень, фотографій або власних малюнків, створених у графічних редакторах; стилістичну обробку тексту за рахунок використання автоматичної перевірки орфографії; автоматизацію операцій з текстом (копіювання, переміщення, заміна окремих лексичних одиниць синонімами); багаторазове коректування писемної роботи або її окремої частини [5].

Слід також виділити дидактичні можливості МЗН у процесі формування мовленнєвої компетенції під час письма, серед яких створення реального писемного спілкування із студентами з інших ВНЗ як України, так і зарубіжжя, використовуючи можливості електронної пошти; миттєва довідникова допомога при написанні творів (використання словників різних типів для грамотного оформлення писемного висловлювання, довідників з граматики); використання технології гіперпосилань, які дають змогу створювати системи покрокового написання текстів, що сприяють розвитку умінь і навичок творчих писемних робіт.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дає змогу стверджувати, що використання МЗН під час навчання аудіюванню сприяє формуванню та розвитку фонетичних умінь і навичок, дає змогу прослуховувати текст зі швидкістю, яку студент обирає самостійно відповідно до свого рівня володіння мовою, уможливає повторне прослуховування фрагментів тексту для більш повного та адекватного їх розуміння. Завдяки дидактичним можливостям МЗН створюються умови реальної усної комунікації зі студентами інших ВНЗ, що дає можливість спостерігати й аналізувати зразки мовленнєвої поведінки партнерів, отримувати вирішення проблем, удосконалювати вміння студентів аргументовано й переконливо викладати свої думки, дискутувати. Використання можливостей МЗН у процесі формування мовленнєвої компетенції під час читання дає змогу обирати темп читання, відповідний до рівня сформованості вмінь і навичок кожного студента, сприяє розвитку вмінь і навичок працювати з додатковим інформаційно-довідниковим матеріалом, розвитку вмінь та навичок знаходити в тексті інформацію різного змісту. Формування мовленнєвої компетенції під час письма засобами МЗН передбачає створення реального писемного спілкування не тільки зі студентами нашої країни, але й зарубіжжя.

Список використаної літератури

1. Гевал П. А. Загальні принципи використання комп'ютера на уроках різних типів / П. А. Гевал // Комп'ютер в школі та сім'ї. – 2000. – № 3. – С. 33–34.
2. Горошкіна О. М. Культура мовлення вчителя-словесника / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова, Л. В. Порожня, О. М. Рудіна. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2007. – 112 с.
3. Егорова Ю. Н. Мультимедиа как средство повышения эффективности обучения в общеобразовательной школе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Егорова Юлия Николаевна. – Чебоксары, 2000. – 196 с.
4. Елухина Н. В. Преодоление основных трудностей понимания иноязычной речи на слух как условие формирования способностей устного общения / Н. В. Елухина // ИЯШ. – 1996. – № 4. – С. 25–29.

5. Кузьмінський А. І. Методика навчання англійської мови в аспекті комунікативно-когнітивного підходу / А. І. Кузьмінський, О. І. Вовк. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. – 316 с.

6. Міщенко О. А. Розвиток мультимедійних засобів навчання в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / О. А. Міщенко. – Харків, 2010. – 20 с.

7. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх начальних закладах : підручник / С. Ю. Ніколаєва. – Київ : Ленвіт, 1999. – 320 с.

8. Осин А. В. Мультимедиа в образовании контекст информатизации / А. В. Осин. – Москва : Издательский сервис, 2004. – С. 16–65.

9. Симоненко Т. В. Теорія і практика професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів / Т. В. Симоненко – Черкаси : Вид. Вовчок О. Ю., 2006. – 328 с.

10. Фоміних Н. Ю. Дидактичні можливості ІКТ щодо формування комунікативної компетенції учнів / Н. Ю. Фоміних // Горизони образования. – 2011. – № 1 (31). – С. 74–79.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2015.

Мищенко О. А., Осоя О. А. Формирование речевой компетенции будущих учителей иностранных языков мультимедийными средствами обучения

Статья посвящена проблемам формирования речевой компетенции студентов педагогических высших учебных заведений мультимедийными средствами обучения. Определены составляющие речевой компетенции, выявлены особенности мультимедийных средств обучения. Проанализированы возможности использования мультимедийных средств обучения в процессе формирования речевой компетенции.

Ключевые слова: компетенция, учитель иностранных языков, речевая компетенция, мультимедийные средства обучения, учебный процесс.

Mishchenko O., Osova O. The Formation of Future Teachers' language Competence with the Help of Multimedia Tutorials

The article is devoted to the problems of formation of college or university students' language competence with the help of multimedia tutorials. The specific features in the development of language competence which principal role is predetermined with development of basic skills in listening, reading, speaking and writing are theoretically grounded. The future teachers' English language competence is distinguished as a capability to solve communicative language tasks because of selection of adequate to communicative aim and problem situation context, means of communicative activity, ability to create different forms of monological and dialogical statements using means of expressive speaking. The multimedia tutorials are distinguished as different means of communication, different media i. e. summation of audio and video means (texts, television, audio and video productions, computer technologies) that allow managing streams of different information. The main conditions of the effective usage of multimedia tutorials (complex and systematic usage of multimedia tutorials, adequacy of teaching methods to the didactic abilities of multimedia tutorials, the level of students and teachers computer literacy) are revealed. The influence of multimedia tutorials on the development of language competence components (listening – with the help of multimedia tutorials students can choose the speed of the text sounding; speaking – with the help of multimedia tutorials organization of videoconferences, telebridges, synchronous communication, simultaneous control of communicative skills is available; reading – multimedia tutorials creates the ability to work with additional information and reference; writing – the usage of hyperlink technology allows creating systems of writing texts step-by-step) is focused on and analysed.

Key words: competence, language competence, multimedia tutorials, future teacher, educational process, professional training.